શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી, એમનુ જીવનચરિત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન, અને ઉપદેશ વગેરે.

(કલકત્તામાં આર્યાવર્તના સકલ ધર્મોની પરિષદ દરભંગાના મહારાજા સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૯-૧૦-૧૧ અપ્રેલ ૧૯૦૯ ના રોજ મળી હતી, તે પરિષદમાં શ્રી વલ્લભચરિત્ર વગેરેના કર્ત્તા લલ્લુભાઇ પ્રાણવલ્લભદાસ પારેખ તરફથી તા. ૧૧-૪-૦૯ ના રોજ વંચાયેલા ઇંગ્રેજી નિબંધનું ભાષાન્તર.)



પ્રમુખ સાહેબ અને પ્રતિનિધિ બંધુઓ,

હુ આપના આગળ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનું જીવન વૃત્તાન્ત, એમના તત્ત્વજ્ઞાન અને ઉપદેશ સંબંધી કેટલીક છુટક હકીકત મુકવાની રજા લેઉછું.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી આર્યાવર્તના એક મોટામાં મોટા તત્ત્વવેત્તા હતા. બંગાળા અને તેની આસપાસના મુલકના લોકો જે શ્રીમદ્ ગૌરાંગ (કૃષ્ણ ચૈતન્ય) ને હજુ સુધી પૂજે છે, તે જે વખતે ભક્તિ સંબંધી બોધ આપતા હતા, તેજ અરસામાં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી પણ શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાન્ત અને ભક્તિ સંબંધી ઉપદેશ આપતા હતા. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી શુદ્ધાદ્વૈત મત અથવા બ્રહ્મવાદનુ પ્રતિપાદન કરનાર અને પુષ્ટિ અથવા નિર્ગુણ ભક્તિ માર્ગ પ્રવર્તાવનાર માહાત્મા હતા.

આ વિષયના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવે છે. પેહેલા ભાગમાં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનું સંક્ષેપમાં જીવન વૃત્તાન્ત છે. બીજામાં એમણે જે તત્ત્વ વિદ્યાનો અને નિર્ગુણ ભક્તિનો બોધ કર્યો તેની રૂપરેખાઓનો ઉલ્લેખ છે, અને ત્રીજામાં આવિષય સંબંધી કેટલીક ટીકાઓની નોધ છે.

પેહેલો ભાગ.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનું સંક્ષિપ્ત જીવનવૃત્તાન્ત.

મધ્યપ્રાંતમાં રાયપુર જીલ્લાના રાજમગામની પાસે ચંપારણ્યમાં શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યનો જન્મ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં વિક્રમાર્ક સંવત ૧૫૩૫ ઇ. સ. ૧૪૭૯ માંથયો હતો. ઘણી નાની ઉંમરમાં વેદ, ઉપનિષદ્, સ્મૃતિઓ, પુરાણો, ઇતિહાસ, દર્શન, અને બીજા ઉપયોગી ગ્રંથોનો એમણે અભ્યાસ કર્યો. પોતાના અભ્યાસક્રમમાં આ મેધાવી (બુદ્ધિશાળી) અભ્યાસીની તીવ્ર પરીક્ષક બુદ્ધિએ શ્રી શંકરાદિ પ્રતિપાદિત વાદના ગુણ દોષનું બહુ બારીકીથી અને ચોકસાઇથી નિરીક્ષણ કરી લીધું. પોતે ગુરૂને ત્યાં અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે શ્રી શંકરાચાર્યના માયાવાદના દોષ પોતાની સાથે અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને એમણે બતાવી આપ્યા. તે વખતે ઘણાખરા બુદ્ધિશાળી લોકોના મન ઉપર હાલની માફક શ્રી શંકરાચાર્યજીના માયાવાદનો કાબુ હતો. શ્રીમદાચાર્યજીએ બ્રહ્મસૂત્રોના ઉપર થયેલાં તમામ ભાષ્યોનો લક્ષપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો, તેથી એમને જણાયું કે શ્રી શંકરાચાર્યજીનો માયાવાદ એકલો નહિ, પરંતુ શ્રી રામાનુજાચાર્યનો વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ તેમજ શ્રીમદ્વાચાર્યજીનો દ્વૈતવાદપણ સર્વાંશે બ્રહ્મસૂત્રાનુસાર ટકી શકે એવા નથી, અને બ્રહ્મ સૂત્રોનો વાસ્તવિક અર્થ બતાવે એવાં ભાષ્ય હજુ સુધી થયાં નથી. અભ્યાસી અવસ્થાના સમયથીજ થતા વિવાદોમાં એમણે સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું કે બ્રહ્મસૂત્ર, ઉપનિષદ્ અને ગીતાને અનુસરે એવો વાદ તો માત્ર બ્રહ્મવાદ છે, અને તે વાદ માયાવાદ અને બીજા વાદોથી જુદો પડે છે. જ્યારે જ્યારે પોતાને પ્રસંગ મળતો ત્યારે ત્યારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી પોતાના વિચારો પુખ્ત વિદ્વાનોના આગળ બાળપણથીજ મુકતા.

અગીઆર વર્ષની ઉમરે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ પોતાનો અભ્યાસ પુરો કર્યો. આ વર્ષમાં એમના પિતા લક્ષ્મણભટ્ટજી, જે પોતે એક મોટા વિદ્વાન હતા, તેમણે આ ક્ષણભંગુર દેહનો ત્યાગ કર્યો. પછી શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ કાશીનગર, જે તે વખતે વિદ્યાના કેન્દ્ર રૂપ, અને માયાવાદના કિલ્લારૂપ હતું, તેમાં પોતાના બ્રહ્મવાદનો છુટથી ઉપદેશ કરવા માંડયો. પોતાના પિતાનું ઉત્તર કાર્ય થઇ રહેતા સુધી એ પ્રમાણે બોધ કર્યા બાદ, એમણે આર્યાવર્તના વિદ્વાનોના આગળ પોતાનો બ્રહ્મવાદ મુકવાનો અને દુનિયાંને ખુલ્લી રીતે એ વાદનો બોધ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પછી એ કાશી છોડીને વ્યંકટગિરિ ગયા. જે ગોવિંદાના નામથી ઓળખાય છે તે લક્ષ્મણબાલાજીનાં દર્શન કરી થોડા દિવસ ત્યાં રહ્યા. આ સ્થળના મંદિરની પુસ્તકશાળા એમણે તપાસી, અને ભક્તિ શાસ્ત્રોનો બારીકીથી અભ્યાસ કર્યો. આ સ્થળમાં એમણે સાંભળ્યું કે તુંગભદ્રા નદી ઉપર આવેલા વિદ્યાનગરના બળવાન રાજ્યનો તે વખતે વહિવટ કરનાર કૃષ્ણદેવ રાજાએ ધર્મ સંબંધી એક મહત્પરિષદ ભરી છે. કૃષ્ણદેવ રાજા પોતે એક મોટો વિદ્વાન અને કવિ હતો. શ્રી શંકરાચાર્યજીના અનુયાયી વ્યાસતીર્થે માયાવાદ બીજા વાદો કરતાં શ્રેષ્ઠ છે એવો બોધ જ્યારે કૃષ્ણદેવને આપવા માંડયો, ત્યારે કૃષ્ણદેવે તમામ વાદ અને ધર્મના ગુણ દોષ નક્કી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ નિશ્ચયને અનુસરીને તેણે આખા આર્યાવર્તના વિદ્વાન આચાર્યો અને પંડિતોને પોતાના દરબારમાં બોલાવ્યા, અને તેઓને ચર્ચા ચલાવી કયો વાદ અને કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે એ નક્કી કરવાનું કહ્યું. તે ઉપરથી ભેગા મળેલા આચાર્યો અને પંડિતો વચ્ચે વાદ થયો. આ વાદ ઘણા દિવસ સુધી ચાલ્યો, અને શ્રીશંકરાચાર્યજીના અનુયાયીઓ ફતેહમંદ થવાની અણી ઉપર હતા. આવી અણીની વખતે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી વિદ્યાનગર આવી પોહોંચ્યા, અને તે સભામાં એમણે ઘણો આગળ પડતો ભાગ લીધો. એમણે સાબિત

કરી આપ્યું કે શ્રી શંકરાચાર્યજીનો માયાવાદ અને બીજા વાદો દોષ યુક્ત છે. વેદ, ઉપનિષદ્ ગીતા અને બ્રહ્મસૂત્રોને સર્વ પ્રકારે અનુસરે એવો તો માત્ર બ્રહ્મવાદ અથવા શુધ્ધાદ્વૈતવાદ છે, અને તે સર્વ વાદો કરતાં શ્રેષ્ટ છે, એમ એમણે સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરી આપ્યું. પ્રતિપક્ષીઓએ અને ત્યાં મળેલા તમામ પંડિત અને આચાર્યોએ એમનો વિજય માન્ય કર્યો. પછી તેઓએ એકમતથી કૃષ્ણદેવ રાજાને હાથે શ્રી વલ્લભાચાયજીને આચાર્ય અને મહાપ્રભુજીની પદવી અપાવી. પછી કૃષ્ણદેવ રાજાએ એમનો કનકાભિષેક કર્યો, અને પોતે એમનો સેવક થયો. આ મોટો બનાવ સન ૧૪૯૩ માં બન્યો. આ વખતે શ્રી વલ્લભાચા જીની ઉમર માત્ર ૧૪ વર્ષની હતી. આ વખતથી એ આચાર્યજી મહાપ્રભુજીના નામથી ઓળખાવા લાગ્યા.

પછી શ્રીમદાચાર્યજી વિદ્યાનગર છોડી યાત્રાને માટે ગયા. દક્ષિણ દેશનાં જે જે સ્થળોમાં વિદ્વાનો રહેતા અને તીર્થનાં સ્થળ હતાં તે બધાંની એમણે મુલાકાત લીધી. આ સ્થળોમાં એમને શ્રી રામાનુજના અનુયાયી, યોગીઓ, કાપાલિક, શૈવ રામાનંદી, વીર વૈષ્ણવો, માયાવાદીઓ, માહેશ્વરો, વૈરાગીઓ અને બીજા અનેક માર્ગવાળાઓની સાથે વાદ અને ધર્મ સંબંધી ચર્ચા થઈ. પછી દક્ષિણ દેશ છોડી શ્રીમદાચાર્યજી પંઢરપુર થઈ ગોકુલ પધાર્યા. રસ્તામાં જે ઘટસરસ્વતીએ સરસ્વતિને વશ કર્યાનું, અને પોતે અલૌકિક શક્તિવાળો છે એમ કહેવાતું, તે ઘટસરસ્વતીની સાથે વાદ થયો. ઘટસરસ્વતી થોડીવારમાં હારીને નાસી ગયો.

ગોકુળમાં શ્રીમદાચાર્યજીએ પુષ્ટિભક્તિ એટલે નિર્ગુણ અથવા શુદ્ધ ભક્તિ માર્ગની સ્થાપના કરી. અને પ્રથમ દીક્ષા દામોદરદાસ, પ્રભુદાસ જલોટા અને બીજા વૈષ્ણવોને આપી.

તે પછી આચાયજીએ ફરીથી યાત્રા શીરૂ કરી. પગે ચાલીને દક્ષિણમાં કન્યાકુમારીથી ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત સુધી અને પૂર્વમાં જગન્નાથજીથી પશ્ચિમમાં દ્વારકા સુધી એમણે ત્રણ

વખત યાત્રા કરી, અને આખા આર્યાવર્તના મુખ્ય વિદ્વાનોની જુદે જુદે સ્થળે સભાઓ ભરી, તેમજ ખાનગી બેઠકોમાં, પોતાના બ્રહ્મવાદનું યથાર્થ મંડન કરી તેમની પાસે તે માન્ય કરાવ્યો, અને પુષ્ટિ ભક્તિ માર્ગનો બોધ આપ્યો. આ કાર્યમાં એમણે અરાઢ વર્ષ ખરચ્યાં. દરમિઆન એ પોતાની અઠ્ઠાવીસ વર્ષની ઉમ્મરે પરણ્યા. લગ્ન પછી પણ જે કાર્યને માટે એમણે અવતાર ધારણ કર્યો હતો તેજ કાર્ય કરવાનું જારી રાખ્યું. લગ્ન થયા પછીજ એમણે ઘણા ખરા મોટા ગ્રંથો લખ્યા. થોડે થોડે અંતરે એ ધર્મનો અને બ્રહ્મવાદનો ઉપદેશ કરવા મુસાફરીએ નિકળતા. જ્યારે એ ઘેર રહેતા ત્યારે ગયા ને બનારસની પાસે ચરણાદ્રિ અને અડેલ નામનાં નાનાં સુંદર ગામો છે તેમાં સાદાઈથી રહેતા. પોતે ભગવાન તરફ પૂર્ણ ભક્તિ ભાવ સંપન્ન હોવાથી, અને સર્વત્ર સમભાવ રાખનાર હોવાથી, અને લોકોના ઉપર ઘણા દયાળુ હોવાથી, એ જ્યાં જતા ત્યાં સર્વને ભક્તિ માર્ગનો અને શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાન્તનો બોધ આપતા અને સેવા શી રીતે કરવી તે શીખવતા.

ભક્તિ યુક્ત ઘણીજ સાદી અને કીર્તિવાળી જીંદગી ભોગવી, તથા ધર્મને વિષે જે જે ઇશ્વર સંબંધી પરમતત્ત્વ હતું, તત્વવિદ્યાને વિષે જે ઉત્તમોત્તમ તત્ત્વવિદ્યા હતી, અને ભક્તિ શાસ્ત્રને વિષે જે કીમતી વસ્તુ હતી, એ સઘળાનો બોધ કરી, શ્રીમદાચાર્યજીએ બાવન વર્ષની ઉમ્મરે આ ભૂતળને છોડયું. દાક્તર વુઈ ।સન સાહેબ કહે છે કે—પોતાના અવતારનો હેતુ પાર પાડી શ્રીમ વલ્લભાચાર્યજીએ કાશીમાં હનુમાન ઘાટ આગળ શ્રી ગંગાજીમાં પ્રવેશ કર્યો, અને પાણીમાં નીચા નમતાં પોતે અદ્રશ્ય થઇ ગયા; પાણીના જે ભાગમાં એમણે પ્રવેશ કર્યો તે ભાગ ઉપર એક ચકચકિત જવાળાનો સ્તંભ દેખાયો, અને હજારો મનુષ્યોના દેખતાં એમણે તે જવાળા સ્થંભ દ્વારા વૈકુન્ઠ તરફ પ્રયાણ કર્યું, અને પછી આકાશમાં અદૃશ્ય થઇ ગયા.



ભાગ ૨ જો.

શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાંત અને શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યનો ઉપદેશ વગેરે.

બ્રહ્મ અને બ્રહ્મવાદનું સ્વરૂપ.

(૧) બ્રહ્મનું સ્વરૂપ દોષ વિનાનું છે. તે (બ્રહ્મ) સર્વ સદ્‌ગુણ યુક્ત છે. તે સ્વતંત્ર છે અને પ્રાકૃત શરીર અને તેના ગુણ વગરનું છે, તે પૂર્ણ આનંદ છે. એના હાથ, પગ, મુખ, ઉદર વગેરે આનંદ માત્ર છે. તે સર્વ વ્યાપક છે અને જડ, જીવ અને અંતર્યામી એ ત્રિવિધ ભેદ રહિત છે.

(૨) બ્રહ્મ અનંત મૂર્તિ છે, તે કૂટસ્થ તેમજ ચલાયમાન છે. તે સઘળા વિરૂદ્ધ ધર્મોના આશ્રયરૂપ છે. તે માત્ર બુદ્ધિથી જાણી શકાય એમ નથી.

(૩) જેને ઉપનિષદમાં બ્રહ્મ કહે છે, સ્મૃતિઓમાં પરમાત્મા કહે છે, તેને ભાગવતમાં ભગવાન કહે છે.

---

(१) निर्दोषपूर्णगुणविग्रह आत्मतंत्रो ।
निश्चेतनात्मकशरीरगुणैश्चहीनः ॥
आनंदमात्रकरपादमुखोदरादिः ।
सर्वत्र च त्रिविधभेदविवर्जितात्मा ॥

નિબંધ ૧. ૪૪

(२) अनंतमूर्ति तद्ब्रह्म कूटस्थं चलमेवच ॥
विरुद्धसर्वधर्माणामाश्रयं युक्त्यगोचरम् ॥

નિબંધ ૧. ૩૧

(३) वेदांते च स्मृतौ ब्रह्मलिंगं भागवते तथा ।
ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते ॥
त्रितये त्रितयंवाच्यं क्रमेणैव मयाऽत्र हि ॥

નિબંધ ૧.૬

(૪) બ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદરૂપ છે. તે સર્વવ્યાપક અને અવ્યય છે. તે સર્વ શકિતયુકત છે, અને સ્વતંત્ર છે. તે સર્વજ્ઞ છે, અને તેના ઉપર (સાત્વિક, રાજસ, તામસ) ગુણોની સત્તા ચાલતી નથી.

(૫) આ જે સઘળું દેખાય છે તે ખરેખર આત્માજ છે. તે સૃજે છે અને સૃજાય છે. વિશ્વાત્મા રક્ષણ કરે છે અને વિશ્વાત્માનું રક્ષણ કરાય છે, તે હરે છે અને તે હરણ થાય છે.

(૬) આ બધું આત્મા છે. તેજ પ્રમાણે આ બધું બ્રહ્મ છે. તમામ શ્રુતિઓનો આ અર્થ છે, એમ ગ્રહણ કરી, સર્વ જણે પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે (તે) સાધ્ય કરવું. આજ બ્રહ્મવાદ છે. બીજું બધુ મોહરૂપ છે.

(૭) નીચે છાપેલા અને તે ઉપરાંત નિબંધમાંના બીજા ઘણા શ્લોકો બ્રહ્મનું અને બ્રહ્મવાદનું વિશેષ વર્ણન કરે છે.

---

(૪) सच्चिदानंदरुपंतु ब्रह्म व्यापकमव्ययम् ।
सर्वशक्ति स्वतंत्रं च सर्वज्ञं गुणवर्जितम् ॥
નિબંધ ૧ ૬૫

(૫) आत्मैव तदिदंसर्वं सृज्यते सृजति प्रभुः ॥
त्रायते त्राति विश्वात्मा ह्रियते हरतीश्वरः ॥
નિબંધ. ૨. ૧૮૩.

(૬) आत्मैवतदिदं सर्वं ब्रह्मैव तदिदं तथा ।
इति श्रुत्यर्थमादाय साध्यं सर्वैर्यथामति ।
अयमेव ब्रह्मवादः शिष्टं मोहाय कल्पितम् ॥
નિબંધ. ૨. ૧૮૪.

(૭) सजातीयविजातीयस्वगतद्वैतवर्जितम् ॥
सत्यादिगुणसाहस्रैर्युक्तमौत्पत्तिकैः सदा ॥
नि. १. ६६.

सर्वाधारं वश्यमायमानंदाकारमुत्तमम् ॥
प्रापंचिकपदार्थानां सर्वेषां तद्विलक्षणम् ॥
नि. १. ६७.

(૮) જેને બ્રહ્મ, પરમાત્મા અને ભગવાન કહેવામાં આવે છે, તેને શ્રીમદ્દવલ્લભાચાર્યજી નીચેના શ્લોકને આધારે શ્રી કૃષ્ણ કહે છે.

कृषिर्भूवाचकः शब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकः ॥
तयोरैक्यं परंब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥

અર્થઃ—કૃષ્ શબ્દ સત્તાવાચક છે. ણ આનંદ વાચક છે. એ બન્નેનો ભેગો અર્થ પરબ્રહ્મ થાય છે.

જગત્.

(૯) જ્યારે બ્રહ્મ અનેક થવાની ઇચ્છા કરે છે, ત્યારે તેનું સ્વરૂપ જે સત્ ચિત્ અને આનંદરૂપ છે, તેમાંથી જેમ દેવતામાંથી તતડિયા નિકળે તેમ અનેક સૂક્ષ્મ પદાર્થો નિકળે છે. (विस्फुलिङ्गाइव).

(૧૦) જે પદાર્થો બ્રહ્મના સદંશમાંથી નિકળે છે તે જડ પદાર્થો થાય છે, જે બ્રહ્મના ચિદંશમાંથી નિકળે છે તે જીવ થાય છે, અને જે એના આનંદાંશમાંથી નિકળે છે તે અંતર્યામી થાય છે. આ સઘળા સત્યરૂપ બ્રહ્મમાંથી નિકળે છે, તેથી તે સત્ય છે. તે અસત્ય હોઇ શકે નહિં. એટલા માટે જગત્ અથવા દુનિયા મિથ્યા કે અસત્ય કે ખોટી નથી.

(૧૧) જીવ પરમાણુ જેવો છે.

(૧૨) ૧–આવિર્ભાવ અને ૨–તિરોભાવ એ બંને પરબ્રહ્મની શક્તિઓ છે. જ્યારે પરબ્રહ્મની આવિર્ભાવ શક્તિની ક્રિયા ચાલે છે, ત્યારે જગત્ અસ્તિત્વમાં આવે છે. જ્યારે પરબ્રહ્મની તિરોભાવ શક્તિ ક્રિયાવાન થાય છે ત્યારે માત્ર ભગવાનજ રહે છે, અને જગત્ બ્રહ્મમાં લીન થાય છે.

---

(૧૧) जीवस्त्वाराग्रमात्रो हि ।

નિબંધ. ૧. ૫૩.

ભક્તિ.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી ભક્તિ વિષે નીચે પ્રમાણે વદે છે.

(૧૩) ભગવાનના માહાત્મ્યના જ્ઞાન સહિત, એમને વિષે આ જગત્‌ના જે જે પદાર્થો ઉપર સ્નેહ હોય છે તે સર્વ કરતાં અધિક અને સુદૃઢ સ્નેહ એને ભક્તિ કહે છે. માત્ર આવા પ્રકારની ભક્તિથીજ મુકિત મળે છે, બીજા કોઇ સાધનથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી.

(૧૪) પર્વત આદિને ભેદી તેઓથી થતી અડચણોને દૂર કરી જેમ ગંગાજીનો પ્રવાહ સમુદ્રને વિષે અવિચ્છિન્ન ચાલે છે, તેમ વેદ, સ્મૃતિ આદિમાં કહેલી ક્રિયાઓથી થતી અડચણો દૂર કરી, સર્વની હૃદયગુહામાં સ્થિતિ કરતા ભગવાનને વિષે મનની અવિચ્છિન્ન જે ગતિ તે ભકિત.

ભક્તિના પ્રકાર.

(૧૫) પોતે જે ભકિતનો બોધ કર્યો અને બીજા આચાર્યોએ જે બોધ કર્યો તે વિષે બોલતાં, શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજી કહે છે કેઃ—ભેદ સાચો છે, એ વાતને આગળ કરીને સગુણ ભકિત ત્રણ પ્રકારની છે એમ કહેવામાં આવે છેઃ—

---

(૧૩) माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुदृढः सर्वतोधिकः ॥
स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तस्तया मुक्तिर्न चाऽन्यथा ॥
નિબંધ. ૧ ૪૩.

(૧૪) सर्व गुहाशयं मयि भगवति प्रतिबन्धराहिता अविच्छिन्ना या मनोगतिः पर्वतादिभेदनमपिकृत्वा यथागङ्गाम्भः अम्बुधौ गच्छाति तथा लौकिकवैदिकप्रतिबन्धान् दूरीकृत्य या भगवति मनसोगतिः॥ सुबोधिनि पृष्ठ ७४१.

(१५) भेदः परमार्थ इति शास्त्रं पुरस्कृत्य त्रिविधो भक्तियोग उक्तः तेचसांप्रतं विष्णुस्वाम्यनुसारिणः तत्त्ववादिनः रामानुजाश्चेति तमोरजः सत्त्वैर्भिन्नाः अस्मत्प्रतिपादितश्चनैर्गुण्यः ॥
सुबोधिनि. पृष्ठ ८३३.

અમે જે ભક્તિનો બોધ કરીએ છીએ તે નિર્ગુણ અથવા પુષ્ટિભક્તિ છે, શ્રી વિષ્ણુસ્વામીના અનુયાયીઓ જે ભક્તિ કરે છે તે તામસ ભક્તિ છે, જે ભક્તિ શ્રી મધ્વાચાર્યના અનુયાયીઓ કરે છે તે રાજસ છે, અને જે રામાનુજના અનુયાયી કરે છે તે સાત્ત્વિક છે.

(૧૬) શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી પુષ્ટિ શબ્દ ભગવાનની કૃપાના અર્થમાં વાપરે છે. જેમ કેટલાક લોકો ભૂલ ભરેલી રીતે ધારે છે, તેમ પુષ્ટિ શબ્દ સ્થૂલ શરીરના પોષણના અર્થમાં એમણે વાપર્યો નથી. શ્રીમદાચાર્યજી પુષ્ટિ શબ્દની નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છેઃ—

શાસ્ત્રો કહે છે કે તેઓમાં કહેલાં સાધનોવડે પ્રાપ્ત કરેલાં જ્ઞાન અને ભક્તિથી મુક્તિ મળે છે. એ સાધનોથી પ્રાપ્ત કરેલી મુક્તિને મર્યાદા અથવા હદ કહે છે. પણ કેટલાક જીવ એવા છે કે તેઓ શાસ્ત્રમાં કહેલાં સાધનોનો ઉપયોગ કરી શકે નહિં. તે કારણથી ભગવાન પોતાના સ્વરૂપ બળથી આ પ્રાણીઓને પોતાની પ્રાપ્તિ કરી આપે છે. ભગવાનના આ કૃત્યને પુષ્ટિ કહે છે.

(૧૭) શ્રીમદાચાર્યજીના મત પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ એ શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મના ગુણાવતાર છે. માયા એ પરબ્રહ્મની ઈચ્છા શક્તિ છે. સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણ એ માયાની સત્તા છે. એ ગુણની અસર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવજીના ઉપર થોડી અથવા ઘણી થાય છે, પણ એ ગુણોની પરમાત્મા ઉપર કાંઇ અસર થતી નથી. એટલા માટેજ ભગવાન નિર્ગુણ કહેવાય છે.

બ્રહ્મ સંબંધ.

(૧૮) બ્રહ્મસંબંધ એટલે ભગવાનની સાથેનો સંબંધ. ભક્તિ માર્ગમાં દાખલ થનારે પ્રથમ કામ એ કરવાનું છે કે

---

(૧૬) कृतिसाध्यं साधनं ज्ञानभक्तिरुपं शास्त्रेणबोध्यते ताभ्यां विहिताभ्यां मुक्तिर्मर्यादा । तद्रहितानामपि स्वस्वरुपबलेन स्वप्रापणं पुष्टिरित्युच्यते ॥

જીવ અને ભગવાનની વચ્ચે જે સંબંધ છે તે યથાર્થ રીતે સમજવો. આ વિષયના સંબંધમાં જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેમાં એક મંત્ર બોલાવવામાં આવે છે, જેનો અર્થ ભગવાનને વિષે સંપૂર્ણ રીતે આત્મનિવેદન, અથવા સંપૂર્ણ રીતે ભગવાનને શરણે થવું એ છે. ગીતાજીના અરાડમા અધ્યાયના છાસઠમા શ્લોકના सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज । સર્વ ધર્મનો પરિત્યાગ કરી મારે એકલાનેજ શરણે થ એ વાક્ય ઉપર, ઉપરનો મંત્ર આધાર રાખે છે.

× × × × ×

આ જગત્‌ને વિષે જે વસ્તુઓને જીવ પોતાની કહે છે તે સઘળી વસ્તુઓ, માલ, મિલકત વગેરે તમામ ભગવાનનેજ (કોઇ ગુરૂ કે વ્યક્તિને નહિ) અર્પણ કરવાની છે. આ ક્રિયાનેજ બીજી રીતે આત્મનિવેદન અથવા શરણ કહે છે. આ આત્મનિવેદન અથવા શરણને નિત્ય યાદ કરવું અથવા અનુભવવું જોઇએ.

ભગવાનની સેવા.

(૨૦) જ્યારે દેશ,[૧] કાળ,[૨] દ્રવ્ય,[૩] મંત્ર,[૪] કર્ત્તા[૫] અને કર્મ[૬] એ છ પદાર્થો શુદ્ધ હોય ત્યારેજ યજ્ઞ અને બીજી ક્રિયાઓ વગેરે ફળીભૂત થઇ શકે છે. આ કળિયુગમાં એ છ પદાર્થો શુદ્ધ મળી શકતા નથી તેથી કલિયુગમાં માત્ર ભક્તિજ સાધ્ય અને ફલ આપનારી છે.

ભક્તિમાં ભગવાનની સેવાની અગત્ય છે. સેવા એટલે ભગવાનમાં મનનું પરોવાવું. સેવા ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) તનુજા એટલે શરીરથી થતી. (૨) વિત્તજા એટલે પૈસાથી થતી. (૩) માનસી એટલે મનથી થતી. એ ત્રણ પ્રકારની સેવામાંથી માનસી સેવા ઉત્તમ છે. मानसी सापरामता । તે તનુજા અને વિત્તજા સેવા કર્યાથી સિદ્ધ થાય છે.

નોટ—ઉપર કહેલા सर्व धर्मान् વાળા શ્લોક ઉપર શરણ મંત્ર આધાર રાખે છે. અને यत्करोषि (ગીતા અધ્યાય ૯ના શ્લોક ૨૭મા ઉપર આત્મનિવેદનનો મંત્ર આધાર રાખે છે.

(૨૨) શ્રવણ, કીર્તન અને સ્મરણથી ભકિત ઉત્પન્ન થાય છે.

(૨૩) જ્ઞાનસહિત શુદ્ધભાવથી, અને વસ્તુનુ તત્વ જાણીને, બુદ્ધિપૂર્વક ભગવાનનાં નામ લેવાં જોઇએ. જેમ જળના પુરથી કચરાનો ઢગલો ઘસડાઇ જાય છે, તેમ ભગવાનની કીર્ત્તિ સાંભળવાથી અને તેનું ગાન કરવાથી પાપોનો નાશ થાય છે. ભગવાનની કીર્તિનું પુર કાન દ્વારા હૃદયમાં પ્રવેશ કરે છે, અને હૃદયમાં રહેલાં પાપોને વલોવી નાંખી મુખદ્વારા બહાર કાઢી નાંખે છે. આ પ્રમાણેનો માવરો થોડા વખત સુધી કરવામાં આવે તો અંતઃકરણ નિર્મળ થાય છે.

(૨૪) ભગવદ્વાચક શબ્દોની શકિતનો અને તાત્પર્યનો બીજાને બોધ કરવો અથવા પોતે તે તાત્પર્યને જાણવું તેનું નામ કીર્તન.

(૨૫) જે મનમાં દુનિયાદારીના વિષયોના વિચાર હોય છે અથવા જે દેહ વિષયાક્રાન્ત હોય છે તેમાં શ્રીહરિનો આવેશ આવી શકતો નથી.

શ્રીમદાચાર્યજીના તત્વવિદ્યા વગેરે સંબંધિ રચેલા ગ્રંથો.

(૧) તત્ત્વદીપ અથવા નિબંધ. આ ગ્રન્થનાં ત્રણ પ્રકરણ છે. તેના પહેલા પ્રકરણનું નામ શાસ્ત્રાર્થ એટલે ગીતાનો અર્થ છે. તેમાં ગીતાનું તાત્પર્ય છે. ગીતાનો અભ્યાસ કરનારે આ પ્રકરણ અવશ્ય વાંચવું જોઇએ. બીજું પ્રકરણ સર્વનિર્ણય

---

(२३) ज्ञानपूर्वकं शुद्धभावेन वस्तुतत्त्वेज्ञात एव तद्बुद्धया उच्चारितानि । पुण्ये श्रवणकीर्तनअस्य अनेन पापं जलपूरेणेव नाश्यते । श्रवणे प्रविशति कथापुरो हृदये ततः सर्वमेव दोषमालोड्य मुखतोनिःसराति एवं कियत्कालपर्यावृत्या सर्वथैव शुद्धो भवति ॥ सुबोधिनि.

(२४) शक्तितात्पर्यबोधनंकीर्तनम् ॥ सुबोधिनि.

(२५) विषयाविष्टचित्तानां विष्णवावेशस्तुदूरत इति ।
विषयाक्रान्तदेहानां नाऽवेशः सर्वथा हरेः ॥

નામનું છે. આર્યાવર્તના ચાલતા સર્વ ધર્મો અને વાદો ઉપર શ્રીમદાચાર્યજીનો શો અભિપ્રાય છે, તે આ પ્રકરણમાં જણાવેલો છે. આ પ્રકરણમાં તત્ત્વવિદ્યાના તમામ ગ્રંથોની સમીક્ષા છે, એમ કહીએ તો ચાલે. ત્રીજું પ્રકરણ ભાગવતાર્થ કહેવાય છે. તેમાં શ્રીમદ્ ભાગવતના શાસ્ત્રાર્થ, સ્કંધાર્થ, પ્રકરણાર્થ અને અધ્યાયાર્થનું નિરૂપણ કરેલું છે. બાકીના ત્રણ અર્થ વાક્યાર્થ, શબ્દાર્થ અને અક્ષરાર્થ શ્રીસુબોધિનીજીમાં આવ્યા છે. આ નિબંધ ઉપર શ્રીમદાઆર્યજીએ પ્રકાશ નામની ટીકા પણ કરેલી છે.

(૨) અણુભાષ્ય. બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર એ એક સમર્થ વિદ્વતા ભરેલી ટીકા છે. આ અણુભાષ્યનો ગ્રંથ અઢી અધ્યાય સુધી શ્રીમદાચાર્યજીનો લખેલો છે. બાકીનો ભાગ એમના પુત્ર શ્રીવીઠ્ઠલનાથજીનો લખેલો છે.

(૩) પૂર્વ મીમાંસા ભાષ્ય, એ જૈમિનિ સૂત્ર ઉપર આચાર્યશ્રીની ટીકા છે. આ પુસ્તક અમને ઉપલબ્ધ થયું નથી.

(૪) સુબોધિની આ શ્રીમદ્ ભાગવતના પહેલા ત્રણ સ્કંધ અને દશમા સ્કંધ ઉપર શ્રીમદાચાર્યજીની ટીકાનું પુસ્તક છે. આ સર્વોપરિ ગ્રન્થ છે. સર્વ શકિતમાન ભગવાનને વિષે અપૂર્વ સ્નેહ સંબંધી વિદ્યાનો ગ્રંથ શ્રીમદ્ ભાગવત છે, એ વાત આ ટીકાથી નિઃસંશય રીતે સિદ્ધ થાય છે.

(૫) નાના ગ્રંથોમાં સિદ્ધાંત મુકતાવલી, બાલબોધ, કૃષ્ણાશ્રય, સંન્યાસનિર્ણય વગેરે પ્રસિદ્ધ છે. નંબર ૩ જા સિવાયનાં ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે.

શ્રીમદાચાર્યજીએ ચોરાશી ગ્રંથો લખ્યાનું કહેવામાં આવે છે. તેમાંના કેટલાએક મળી શકતા નથી. અમોએ શ્રીવલ્લભ ચરિત્ર નામનું પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં છપાવ્યું છે, તેમાં એમનાં પુસ્તકોની સંપૂર્ણ ટીપ આપી છે.



ભાગ ૩ જો.

આ નિબંધ લખનારની ટીકા.

(૧) ધર્મના ઘણું કરી બે ભાગ પાડવામાં આવે છે, (૧) તે કે જેમાં કાંઇ કર્મ કરવાનું હોય છે, અને (૨) જેમાં કાંઇ કર્મ કરવાનું હોતું નથી. પહેલાને પ્રવૃત્તિ માર્ગ કહે છે, અને બીજાને નિવૃત્તિ માર્ગ કહે છે. પહેલામાં યજ્ઞ યાગ વગેરે ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે, આ ક્રિયાઓ કરવાથી પાપનો નાશ થતો નથી, પણ તેથી સંપત્તિ, પુત્ર વગેરે અને છેવટ સ્વર્ગની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. પણ આ સઘળાં ફળ ક્ષણિક છે. બીજા એટલે નિવૃત્તિ માર્ગથી પાપનો નાશ થાય છે, અને મનુષ્યને પોતાનો આત્મા જે સર્વ શકિતમાન ભગવાનના ભવ્ય સ્વરૂપ આગળ એક અણું જેવો દેખાય છે, તે જોવાને શકિતવાન કરે છે. સર્વ શકિતમાન ભગવાનને પ્રાપ્ત થવા માટે, એમને ચહાવાની, એમના ઉપર સ્નેહ રાખવાની, જરૂર છે, અર્થાત્ જે ભગવત્પ્રાપ્તિરૂપ ફળની ઇચ્છા રાખતો હોય તેણે શુદ્ધ પ્રેમને એટલે ભકિતને માર્ગે પ્રયાણ કરવાની અગત્ય છે.

(૨) જે જ્ઞાન માર્ગે જાય છે તેને અભિમાન અથવા અહંકાર ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. શ્રીમહાચાર્યજી કહે છે કે નિવૃત્તિ માર્ગે પ્રયાણ કરનારને પોતાનેજ ઉપદ્રવ કરવાની જરૂર રહે છે. પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં જો દ્રવ્યમય કે ક્રિયામય પ્રયોગ કરવામાં આવે, તો તેમાં બીજાને ઉપદ્રવ થવાનો સંભવ છે. એ કારણથી આ બંને માર્ગના સંબંધમાં ભગવાનને અપરિતોષ રહે છે.

---

(૨) द्रव्यमयश्चेत्परोपद्रवकारी क्रियामयश्चेदात्मोपद्रवकारी ज्ञानमयश्च तथायमेवापरितोषःतपासि.

(૩) ભગવાન પ્રાણી માત્રના આત્મા છે, જે ધર્મમાં પ્રાણી માત્રને વિષે પ્રેમ હોય તેજ ધર્મ ભગવાનને ઘણોજ સંતોષ આપે છે. એ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે, જે ધર્મમાં સર્વના ઉપર દયા, અને પ્રેમ રાખવાની આજ્ઞા હોય, જે ધર્મ પોતાને કે બીજાને કોઇ પણ રીતે ઉપદ્રવ કરે એવો ન હોય, અને જેમાં ભગવાનને વિષે અપૂર્વ પ્રેમ હોય, તેજ ધર્મ ઉંચામાં ઉંચો અને સર્વોપરિ છે. આ ધર્મ શ્રીમહાચાર્યજીએ બોધ કરેલા પુષ્ટિ અથવા નિર્ગુણ ભકિતમાર્ગ સિવાય બીજો એકે નથી.

(૪) શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીએ જે ભકિતનો બોધ કર્યો છે તે ભકિતમાં ભગવાનનું માહાત્મ્ય જાણીને એમના ઉપર અધિક સ્નેહ રાખવો એજ તત્વ છે. આ ધર્મમાં સંપૂર્ણ રીતે સ્વાર્થના ત્યાગની અને આત્મનિવેદનની જરૂર છે.

(૫) શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીએ જે ભકિતનો બોધ કર્યો છે તે જ્ઞાન અને કર્મ કરતાં શ્રેષ્ટ છે. જ્ઞાનથી મન પવિત્ર થાય છે, અને તેથી ખરા ખોટાની પરીક્ષા થઇ શકે છે. જ્ઞાનની મદદથી મનુષ્ય સંસાર રૂપી સાગર તરી શકે છે, પણ ભકિત ન હોય તો, જે ભગવાન સંસાર સાગરના કિનારાથી ઘણે દૂર છે તેમની પ્રાપ્તિ થઇ શકતી નથી.

કર્મથી અંતઃકરણ નિર્મળ થાય, અને સ્વર્ગની પણ પ્રાપ્તિ થઇ શકે, પણ સ્વર્ગની જીંદગી આ ભૂતળ ઉપરની જીંદગીના જેવીજ નાશવાન છે. જ્ઞાન માર્ગે પ્રયાણ કરવું મુશ્કેલ છે, અને તે પ્રમાણે વર્તવું કષ્ટ સાધ્ય છે. કર્મમાર્ગ થોડે અથવા ઘણા અંશે સ્વાર્થથી રંગાયેલો છે, અને બીજાને ઉપદ્રવકારક છે. આ બંને માર્ગમાં દરેક માણસને પોતાનાજ બળ ઉપર આધાર રાખવાની જરૂર પડે છે. ભકિતને વિષે આત્મનિવેદનને લીધે સર્વ શકિતવાન ભગવાનના બળ ઉપર આધાર રાખવાનો ભકતને અધિ-

---

(३) सर्वेषां जीवा यस्मादिति वा सर्वेषां जीवात्मरूपो वा अतः सर्वोपकारिणी धर्मेतोष उच्चितः

કાર પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાન કૃપાયુકત હોવાથી પોતાના ભકતનું તેના પ્રયાણુ માર્ગમાં રક્ષણુ કરે છે, એટલા માટે ભકતને ખાડામાં પડવાની ભીતિ નથી. ભકિત માર્ગના પ્રારંભમાં આનંદ રહેલો છે, તેમજ અંતમાં પણુ મુકિત અને બેહદ આનંદ છે. એ પ્રમાણે ભકિત એ જ્ઞાન અને કર્મ કરતાં શ્રેષ્ટ છે.

(૬) શ્રીમદ્દવલ્લભાચાર્યજી એ જે તત્ત્વ વિદ્યા અને ધર્મનો બોધ કર્યો તે કોઇ અમુક જાત અથવા મતવાળાને માટે નહોતો, પણુ તે આખી દુનિયાંને માટે હતો. એમના શુદ્ધાદ્વૈત મતને શાસ્ત્ર તથા અંતઃકરણુ તરફથી પુષ્ટિ અને સંમતિ મળે છે અને એમણે પ્રેમ રૂપ જે ધર્મ બતાવ્યો છે તેનો કુદરતજ બોધ કરે છે. શ્રીમદાચાર્યજી શાસ્ત્રીય ક્રિયાઓ અને નિયમોને ભક્તિને વિષે ઘણું વજન આપતા નથી. એમનો બોધ એવો છે કે ભ-કતના લૌકિક અને અલૌકિક ધર્મ સબંધી સર્વ કાર્યોમાં પ્રેમ, વિશ્વવ્યાપિ પ્રેમજ, નિયામક હોવો જોઇએ. દુનિયાંદારી ઇચ્છા-ઓના ગંધ કે સ્પર્શ વિનાના પ્રેમ, સર્વોપરિ પ્રેમ, ઉપરજ એ-મણે વિશેષે કરીને ભાર મુકયો છે.

(૬) આચરણુની બાબતમાં જે સાદા નિયમ એમણે બતા-વ્યા છે તે નીચેના શ્લોકમાં આવી જાય છેઃ—

स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ॥
इन्द्रियाश्वविनिग्राहः सर्वथा न त्यजेत्त्रयम् ॥

અર્થ—હરેક માણુસે પોતાના વર્ણાશ્રમમાં કહેલા ધર્મ શકિત પ્રમાણે પાળવા અને વિધર્મથી દૂર રહેવું, અને ઇંદ્રિયો-ના અશ્વને રોકવા, આ ત્રણુ વાનાં કદી તજવાં નહિ.

(૭) શ્રીમદાચાર્યજીએ સર્વને આ સાદા નિયમો પ્રમાણે વર્તવાને ભલામણુ કરી છે. તેની સાથે શ્રવણુ; કીર્તન અને સ્મ-રણુદ્વારા ભગવાનનું માહાત્મ્ય જાણુવું, અને એ વિશ્વાત્મા હો-વાથી એમના ઉપર અત્યંત સ્નેહ રાખવો એમ કહેલું છે.

(૮) જો આ દુનિયામાં કોઇ કાળે એકજ વિશ્વવ્યાપી ધર્મ થવાનો સંભવ હોય, તો તે શ્રીમદાચાર્યજીએ બતાવેલી રેખાઓ પ્રમાણેજ થવાનો સંભવ છે.

(૯) પોતાનો બોધ આખા વિશ્વને અનુકૂળ આવે એવો હોવાથી આર્યજનો અને મુસલમાનોને એ બોધને માટે ઘણુ માન હતું. *

(૧૦) શ્રીમદાચાર્યજીનો બોધ કેવા પ્રકારનો છે એ વાતના અજ્ઞાનને લીધે કેટલાક લોક ખોટી રીતે એમ ધારે છે કે પુષ્ટિ એટલે શરીરને પુષ્ટ કરવું તે. આ ધારવું કેવળ ભૂલ ભરેલું છે. શ્રીમદાચાર્યજીએ 'પુષ્ટિ શબ્દ સર્વ શક્તિવાન ભગવાનની કૃપા કે અનુગ્રહના પારિભાષિક અર્થમાં વાપર્યો છે. સ્વાર્થ રહિતપણાથી ભગવાનના ઉપર સ્નેહ રાખવાથી ભગવાનની કૃપા સંપાદન કરી શકાય છે, અને આવી કૃપાને પુષ્ટિ કહે છે. જે માર્ગથી આવી કૃપા મેળવી શકાય તે માર્ગને પુષ્ટિ ભક્તિ માર્ગ કહે છે. ઇપિક્યુરીઅનો (ખાઇ પીઇને મોજ કરવાથીજ શ્રેય સાધી શકાય છે, એવો બોધ આપનાર કેટલાએક ગ્રીક તત્ત્વવેત્તાઓ અને તેમના અનુયાયીઓ) જે પ્રમાણેની જીંદગી ગાળતા તે પ્રમાણેની જીંદગી ગાળવાનો બોધ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ પુષ્ટિ માર્ગને વિષે આપ્યો છે એમ માત્ર પુષ્ટિ શબ્દ ઉપરથી ડોકટર વુઇલસન અને હંટરની માફક ભૂલ ભરેલી રીતે ધારવું એ ઘણું

નોટ—કેટલાક મુસલમાનો શ્રીમદાચાર્યજીના અનુયાયી થયા હતા. દિલ્હીના બાદશાહ સિકંદર લોદીને શ્રીમદાચાર્યજીને માટે એટલું બધું માન હતું કે તેણે શ્રીમદાચાર્યજીની છબી ઉતારવાને માટે પોતાના પ્રખ્યાત ચિત્રકાર હોનહારને એમની પાસે મોકલ્યો હતો. તેણે લીધેલી છબી હાલ સુધી કીશનગઢના રાજાને ત્યાં છે. હુમાયુ અને અકબર બન્ને શ્રીમદાચાર્યજીને માટે ઘણું માન ધરાવતા હતા. મધ્યકાલના ઇતિહાસમાં શોધ કરવામાં આવશે તો શ્રીમદાચાર્યજીના કામની મહત્તા અને તેની લાભકારક અસરની ખાત્રી થશે.

ગેરવ્યાજબી છે, કારણ કે એમણે જે બોધ આપેલો છે તેમાં વિષયનો ગંધ નથી, એટલુંજ નહિં પણ એમણે અપ્રતિમ રીતે વિષયનો નિષેધ કર્યો છે. *

(૧૧) ઇન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન ઇશ્વરને પહોંચી શકતું નથી. ભગવાન માત્ર અંતઃકરણથી પહોંચી શકાય એવા છે.

શ્રીમદાચાર્યનું જીવન સર્વાંશે ભગવદીય અને ભગવન્મય હતું, તે કારણથી એ ભગવાનને ઓળખવાને અને એમના માર્ગો અને લીલાઓને જાણવાને અને સમજવાને બીજા બધા કરતાં વધારે યોગ્ય હતા. આ વાત શ્રીમદ્ ભાગવતના પહેલા ત્રણ સ્કંધ અને દશમ સ્કંધ ઉપરની એમની શ્રીસુબોધિની નામની ટીકાથી પુરવાર થાય છે.

અવતાર એટલે શું ? અવતારને મૂળરૂપ સાથે કેવા પ્રકારનો સંબંધ હોય છે? ભગવાનની લીલાઓનો હેતુ અને ઉદ્દેશ શા છે? અને તેઓનો પારમાર્થિક કે અલૌકિક ઉપયોગ શો છે? આ સઘળી વાતોનો યથાર્થ ખુલાસો કરનાર તત્ત્વવેત્તાઓમાં માત્ર શ્રીમદાચાર્યજીજ છે એમ અમે ધારીએ છીએ.

इश्वरोहि हीनकर्म न करोति—ઇશ્વર કદી હીન કર્મ કરતા નથી, આ વાકયથી શરૂ કરી, શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓ જે હજુ સુધી ઘણા પંડિતોને એક કોયડા રૂપ ભાસે છે, તે શ્રીમદાચાર્યજી ઘણી સુંદર રીતે સમજાવે છે.

(૧૨) કોઇ અતકર્ય દૈવયોગને લીધે શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય-

પંચ શ્લોકીમાં શ્રીમદાચાર્યજી કહે છે કેઃ—

(૧૦) **गृहं सर्वात्मनात्याज्यं तच्चेत्त्यक्तुं न शक्यते ॥**
कृष्णार्थं तत्प्रयुंजीत कृष्णोऽनर्थस्य मोचकः ॥

અર્થ—ઘર જે સર્વ ઇચ્છાઓ અને વિષયોના મધ્યબિંદુરૂપ છે તેનો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરવો, જો તેમ ન બને તો તેને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના અર્થમાં જોડવું, કેમકે એ ભગવાનજ મનુષ્યને સર્વ અનર્થમાંથી મુક્ત કરે છે.

જીની તત્ત્વવિદ્યા અને એમના બોધ વિષે ગેર સમજ ચલાવ-વામાં આવી છે. આ કારણથી બુદ્ધિશાળી વર્ગ એવો આડે માર્ગે દોરાઇ ગયો છે કે, કોઇ એમના ગ્રંથો વાંચતું નથી, અને એમણે પ્રતિપાદન કરેલા શુદ્ધાદ્વૈત મતને અને સ્થાપન કરેલા ધર્મ માર્ગને, સમજવાની કોઇ દરકાર રાખતું નથી. આવી ગેર સમજને લીધે મિસિસ એનીબીસન્ટ જેવા ગ્રંથકારો અને બીજાઓએ પણ ભૂલ કરી છે. " એસોટેરિક ક્રિશ્ચિયાનિટિ " ના ચૌદમા પ્રકરણમાં પૃષ્ટ ૩૬૯ માં મીસિસ એનીબીસન્ટ શ્રીમદ્ વલ્લભા-ચાર્યને " અત્યંત અભણ " કહે છે. ડોકટર એચ. એચ. વુઈલ-સન, જે લગભગ ચાલીસ વર્ષ સુધી શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીના અનુયાયીઓની મધ્યે રહ્યા હતા, તે પણ એમના અનુયાયીઓને રૂદ્રસંપ્રદાયી કહે છે. (જુઓ હીંદુ રીલીજીઅન્સ સને ૧૯૦૧ ની કલકત્તા એડીશન પાનુ ૭૯.)

(૧૩) આ ગ્રંથકારો અને એમના જેવા મેસર્સ માર્સડન, બાર્થ, અને બીજા ઘણા ગ્રંથકારોને કોઇ સ્વાભાવિક રીતે પૂછી શકે કે તમોએ શ્રીમદાચાર્યજીના નિબંધ, અણુભાષ્ય, સુબોધિની, અને બીજા ગ્રંથો વાંચી જોયા છે ? આ ગ્રંથકારોના અજ્ઞાનને માટે વૈષ્ણવ વર્ગ તેમનો દોષ કાઢતો નથી. આવા પ્રકારનું અજ્ઞાન એ કલિયુગનુ માહાત્મ્ય છે એમ જાણી તેઓ સંતોષ માને છે, અને કહે છે કે કલિયુગમાં તો જે તત્ત્વવિદ્યા અને ધર્મ સુદૃઢ અને હુમલો ન થઇ શકે એવાં હોય તેઓને તો વિસ્મૃતિનેજ તાબે કરવામાં આવે.

(૧૪) શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાન્ત સ્થાપન કરનાર અને પુષ્ટિ ભ-ક્તિનો બોધ કરનાર શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીને ૧૯ મી સદીએ જે ગેર ઇનસાફ આપ્યો છે,તેનો ૨૦ મી સદી યોગ્ય અને સંતોષકારક બદલો, એમના સિદ્ધાન્ત અને બોધને ફરીથી જાગૃત કરીને,આપશે.

(૧૫) શ્રીમદાચાર્યજી પોતાના પત્રાવલંબન નામના ગ્રંથમાં કહે છે કે વિદ્વાનોજ સન્માર્ગના રક્ષક છે.

स्वाधिकारानुसारेण मार्गस्त्रेधा फलायहि ॥
अधुना ह्यधिकारास्तु सर्व एव गता कलौ ॥
कृष्णश्चेत् सेव्यते भक्तया कलिस्तस्य फलायहि ॥
નીબંધ. ૧-૧૯.

અર્થ—પોતાના અધિકારાનુસાર ત્રણ પ્રકારના માર્ગ ફલ આપનાર થાય છે. પરંતુ આ કલિયુગમાં સર્વ અધિકાર જતા રહ્યા છે, તેથી કરીને જો શ્રી કૃષ્ણુની સેવા કરવામાં આવે તો કલિયુગ નિશ્ચય ફલીભૂત થાય છે.

સમાપ્ત.

શ્રીકૃષ્ણુ ભવન નડિયાદ. તા. ૧૪-૩-૦૯ } લલ્લુભાઇ પ્રાણવલ્લભદાસ પારેખ.